

Give by omkring 1845

af Harriet M. Hansen, Give-Egnens Museum

Når man kommer til en ny egn, er der flere ting, man kan gøre. Man kan gå på lokalmuseet – på Give-Egnens Museum kan man lære meget - man kan køre rundt i området, man kan tale med folk fra egnen, man kan læse alt, hvad man kan finde - og så kan man dykke ned i historien og arbejde med den.

Udgangspunktet er naturligvis Give-egnen som en gammel hedeegn, tyndt befolket i forhold til de fede fynske egne, jeg kommer fra. Landsbyerne var fra gammel tid få og små, og mange gårde lå spredt ude i landskabet. Jordens bonitet er vel ikke så ringe som længere vest på, men dog blandt de laveste i Vejle amt. Ringive er kendt for at have amts ringeste jord. I løbet af 1800-tallet forøgedes befolkningen, og fra omkring år 1900 fremstod Give som et lokalt center.

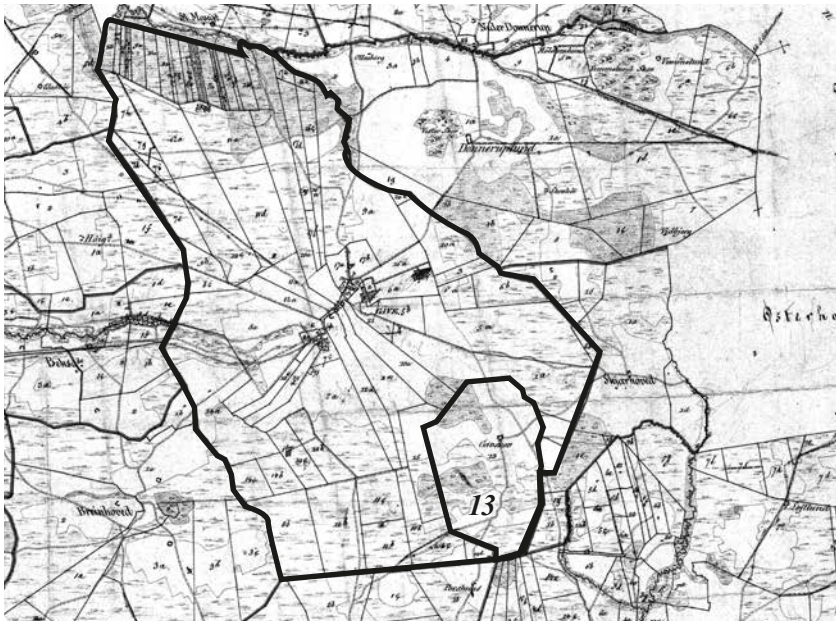
Jeg har sat fokus på Give omkring 1845 for at få en fornemmelse af, hvordan Gives befolkning var, før Give voksede frem til en by. Fra 1845 har vi den første folketælling med fødested og kan se, hvor folk kom fra. Vi kan besvare spørgsmål som: Hvordan så familierne ud, hvad levede folk af, var de fleste ”indfødte”, havde udparcellering allerede sat sine spor? Fra 1844 har vi også den nye matrikel, hvor hele det agrare Danmark, ejerlav for ejerlav, fik de matrikelnumre, som vi stadig har i dag, og vi har kort, der blev udarbejdet i forbindelse med matriklen. Så jeg har set på dem, der boede i Give bys ejerlav 1845.

Matrikel 1844

Den første matrikel, opmålingen af agerjorden i hele Danmark kom, da man af skattemæssige hensyn i 1680'erne opmålte kongeriget. Den resulterede i en vurdering af hver eneste hovedgård, gård og hus (med jord) med en værdi angivet i hartkorn (inddelt i tønder, skæpper, fjerdingkar og album). Matriklen havde virkning fra 1688, og hermed lå det skattemæssige fundament fast, indtil den med landboreformer og jord-

opsplitning var blevet helt utidssvarende. I begyndelsen af 1800-tallet startede man derfor på en ny matrikel, der dog blev forsinket af napoleonskrigene og dårlige år. Her på egnen kom opmålingen til at foregå omkring 1820. Omkring 1840 blev navnene så revideret, og selve matriklen blev gennemført 1844.

Give by havde i 1688 10 gårde og 1 hus. I 1820 var tallet steget til 13 gårde og 7 huse, incl. skolelærerens bolig, fordelt på 27 matrikelnumre. Nummer 1 fik præstens anneksgård, nr. 2 jord, der tilhørte præsteembedet, nummer 3 og 4 var kirkesangeren og skolelærerens lod, nr. 5 til nr. 15 byens gårde og nr. 16-22 i princippet husmænd med jord (under 1 tønne hartkorn). Det vil dog sige, at husmand matrikel 20, der førhen havde været vurderet til 0 tønder 7 skæpper 1 fjerdingkar 1 album hartkorn (herefter skrevet 0-7-1-1), nu blev gårdmand med en vurdering på 1-2-1- $\frac{1}{4}$ tdr.

Kort over Give ejerlav. Uddrag af minoreret sognekort, ca. 1840. Geodatastyrelsen. Matrikel 13 nederst var Give bys bedste gård, i 1845 ejet af Mads Christensen.

Senere er jordene blevet udparcelleret i mange mindre lodder, men stadig kan man af sit matrikelnummer se, hvilken gård jorden tilhørte omkring 1820.

Både ejer og bruger er anført i matriklen. Navnene er i princippet dem, der var gældende omkring 1840. Det fremgår blandt andet, at jordene blev brugt af ejeren selv – der var altså ingen fæstere mere. Kun præstens embedsjord blev brugt af en anden – gårdmand Peder Nielsen. Sognepræstens anneksgård i Give var i 1845 ejet af Jens Ipsen.

Byens gårde var ikke store, målt i hartkorn. Den største var matrikel 13 (Givskov) på 4-5-1-½ - det er størrelsen på en mindre gård, set på landsplan. Med matrikelnumrene i hånden kan vi også se, at Give by ikke udviklede sig meget i årene mellem 1820 og 1844. Kun matrikel 8 var blevet underopdelt i en 8a og 8b, dog ejet af samme mand, samt nr. 10, der tilsvarende blev til 10a og 10b.

Folketællingen 1845

Det var kirkesanger og skolelærer Laurits Hansen Schmidt, der foretog folketællingen i Give. Omhyggeligt noterede han hvem, der pr. 1. februar 1845 boede i hvert hus og hver gård. Han startede med Give by og med sin egen familie, der bestod af ham selv – han var 53 år, hustruen Maren Olesdatter, 58 år, en datter på 30, en søn på 22 og en plejedatter på 8. De var flyttet til Give i 1836 fra Døstrup, Løgumkloster Amt, hvor han og børnene var født, mens hustruen, Maren Olesdatter kom fra Horne i Ribe amt.

Næste familie var Christen Schou, der var gårdmand og krovært. Hans far Jacob Mortensen Schou havde fået bevillingen i 1831, men nu var det Christen på 49 og hans jævn gamle hustru Ane Katrine Pedersdatter, der stod for styret. Han var født i Give – hun i Brande. De havde en 24-årig datter Maren boende hjemme samt tre tjenestefolk: Søren Sørensens, 42 år, Christen Larsen, 14, og Jørgine Mortensdatter på 21. Endelig boede Jens Jensen Beck, 26, også i familien. Han var smed som sin far og havde øjensynlig fast logi på kroen – han boede der også i 1840.

Og sådan fortsætter det – 159 personer i 27 familier. Navn efter navn med oplysninger om alder, stilling og fødested. Det burde være simpelt at koble matriklens navne til folketællingens, men helt let er det ikke.

Der er således to i folketællingen, der hedder Mads Christensen, en husmand og en gårdmand. Desværre er gårdmand Mads Christensen i folketællingen ikke den samme som gårdmand Mads Christensen i ma-

Give Sogneråd med Mads Christensen, Givskov, stående bagest i midten. Udateret foto.

triklen: Den sidste var nemlig blevet erstattet af sin søn, Johannes Madsen. Det viser sig, at folketællingens Mads Christensen var svigersøn til Anders Jensen i matrikel 13 og havde overtaget Givskov efter ham – det gjorde han allerede før 1834. Erik Thuesen, matr. 7, Christian Peder Johansen i nr. 8, Christen Pedersen i nr. 14 og Jens Christensen Bork i matr. 22 findes ikke i Give folketællingen 1845. Gennem andre folketællinger og kirkebøger kan det dog lade sig gøre at sammenstille gårdmændene. Anders Christian Poulsen var svigersøn af Christian Peder Johansen, der sad i aftægt på gården. Bestyrer Ole Jensen var på Søndergård – det er så matr. 7. Endelig mangler matrikel nr. 14 en beboer i 1845 – og gårdmand Niels Christian Iversen mangler en plads. Så indtil videre har jeg sat dem sammen. En gennemgang af skøde- og panteprotokollerne ville kunne afgøre sagen, men det må vente.

Husene, derimod, er jeg ikke kommet til bunds i endnu. Der er flere familier i huse i folketællingen, end der er matrikelnumre. Det er ganske vanligt. To familier kan f.eks. dele et hus, et hus kan ligge på en andens grund. Mulighederne er mange. Folketællingerne anfører ofte fa-

Der er således to i folketællingen, der hedder Mads Christensen, en husmand og en gårdmand. Desværre er gårdmand Mads Christensen i folketællingen ikke den samme som gårdmand Mads Christensen i matriklen: Den sidste var nemlig blevet erstattet af sin søn, Johannes Madsen. Det viser sig, at folketællingens Mads Christensen var svigersøn til Anders Jensen i matrikel 13 og havde overtaget Givskov efter ham – det gjorde han allerede før 1834. Erik Thuesen, matr. 7, Christian Peder Johansen i nr. 8, Christen Pedersen i nr. 14 og Jens Christensen Bork i matr. 22 findes ikke i Give folketællingen 1845. Gennem andre folketællinger og kirkebo-

milierne med gårdejerne først, dernæst husmænd med jord og endelig resten. Det vil sige, at rækkefølgen ikke afspejler den fysiske beliggenhed. Små huse kan i øvrigt ligge på andres grund, og f.eks. fattighuse kan ligge på kirkejord. På dette punkt ville et dyk i fattigprotokollerne antagelig bære frugt. Men det lader vi ligge lige her.

Lige en ting vedrørende navnene. I 1828 kom der en navnelov, der afskaffede de gamle måder at betegne folk på: Mads Christensens sønner hed jo Madsen, hans døtre Madsdatter. Nu skulle de i stedet have et efternavn. Det gav nogen forvirring, for skulle børnene hedde Christensen eller Madsen, og hvordan kunne en datter hedde Christensen – det lød næsten uanstændigt. Her i Give var det dog let. Hele folketællingen fulgte gammel navneskik: Madsen – Madsdatter.

Gårdfolkene

Gårdmændene var fundamentet for byen – især hvor der hverken var herremand eller præst. I Give bys ejerlav var der som sagt 13 gårde. Den største gård var Givskov syd for byen. Mads Christensen havde allerede gården i 1834. Han selv var fra Sønder Omme, men var blevet gift med datteren på Givskov Mette Kirstine Andersdatter. Her i 1845 havde de 6 børn fra 2 til 16 år og to tjenestefolk, en karl på 20 Anders Christian Pedersen, født i Snebjerg, og en pige på 24, Else Marie Sørensen fra Ringive. I 1850 var hun blevet gårdmandskone i Gadbjerg, mens Anders stadig tjente på Givskov – dvs. i 1850 var han som mange andre unge mænd ”fraværende i krigstjenesten”. Mads Christensen og hans Mette Kirstine sad stadig på gården, og børneflokken var øget til 9. Nu viser det sig, at i 1845 var der en datter, som ikke var hjemme - Christine Sophie Madsdatter, 14 år – hun opholdt sig på Lille Karlskov i Ringive og blev konfirmeret i Ringive kirke 30. marts 1845. Hendes storebror var ligeledes blevet konfirmeret i Ringive, så måske havde Mads Christensen et problem med Gives Sogns pastor Møller? I hvert fald fik Nykirke-Give i 1847 ny præst, pastor Mølgaard, og Mads Christensens datter Andersine blev konfirmeret i Give kirke 1849.

En anden markant skikkelse var Niels Hansen Bank (1797-1878), matr. 20. Det var ham, der ”voksede” fra husmand til gårdmand. Han var født i Oksenvad, men hans far stammede fra Breinhoved. I følge Rasmus Mortensen var han stukket af for at undgå stavnsbåndet. Niels blev udlært skrædder, men i 10 år rejste han rundt som kniplingskræmmer, in-

den han i 1831 giftede sig med sin kusine Inger Kirstine Andersdatter og overtog Stenbrogård. Han blev ved tællingerne i 1834 og 1840 anført som husmand, men var altså gårdmand i 1845. I 1847 var han sog-

Niels Hansen Bank (1797-1878) og hans kone Inger Kirstine Andersdatter (1811-1874). I 1845 havde parret Stenbrogård, matrikel nr. 20.

nefoged og (stadig iflg. Rasmus Mortensen) senere folketingsmedlem i flere perioder. Det er faktisk ret sjovt at falde over museets hjemsted allerede ved det første dyk ned i historien!

Det er i øvrigt karakteristisk, at der på langt de fleste gårde sad familier, hvor familien i generationer havde hørt til på gården. Kromanden Christen Jacobsen Schou havde inden 1834 overtaget gård og kro efter faderen, der dog først døde i 1838 som 83-årig. Han omkom på en hjemtur fra Vejle, da hestene løb løbsk! På 5 gårde var hele familien fra sognet, på 5 andre kom den ene af de to ægtefæller udefra. På Erik Thuesens gård sad der dog en bestyrer fra Skanderborg amt, og Niels Christian Iversen fra Grindsted havde giftet sig med en husmandsdatter fra Give og overtaget Christen Pedersens gård. På den sidste gård sad nok en tilflytter, Christen Frandsen, født i Lem sogn og gift med en pige fra Brande.

Alt i alt er der en betydelig familiemæssig kontinuitet på gårdene.

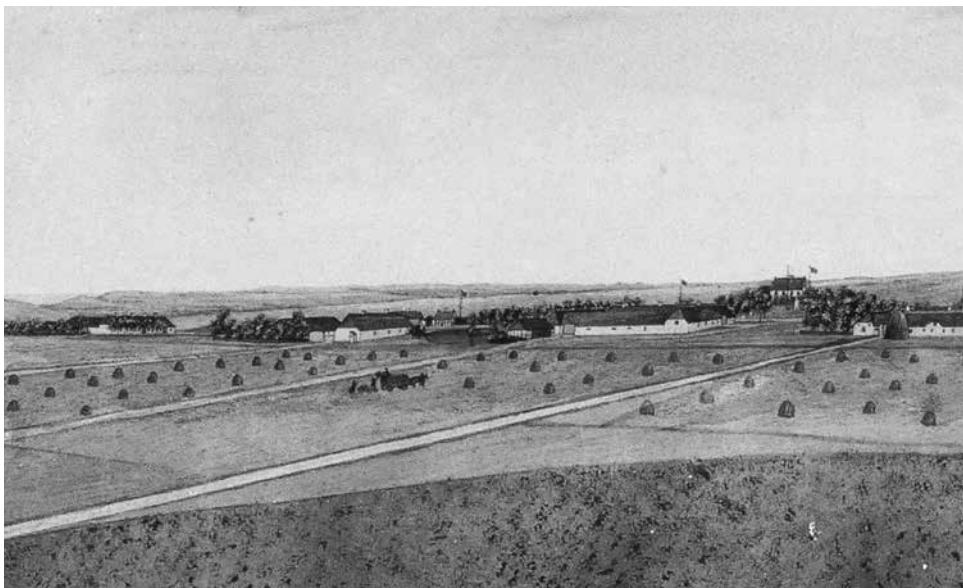
Det var også gårdene, der havde tjenestefolk. Christen Schou med både kro og gård havde 3, to karle og en pige, – og en smed boende på gården. Sikkert praktisk for alle parter - smede kunne jo både sko heste og reparere vogne for de rejsende.

Anders Christian Poulsen, Vestergård, havde ligeledes 3. Den ene var dog svoger og søn af gården, men anført under tjenestefolkene. Mads Christensen på Givskov havde en karl og en pige, mens der var en en-

kelt karl på tre andre gårde. Peder Nielsen Eggsgård havde en enlig tjenestepige.

Husmænd havde ikke tjenestefolk – så havde de i hvert fald andre jern i ilden. Derfor er Niels Hansen Bank et spændende tilfælde: I 1845, hvor Niels Hansen Bank officielt var blevet gårdmand, havde han en ung karl på 16 til at hjælpe sig. I 1834 som forholdsvis nygift husmand havde han haft tre. Ganske vist var samme Niels Hansen Bank en driftig mand, men alligevel! Han må have haft gang i noget i 1834, som han har sluppet i 1845. Hans børn kunne næppe hjælpe meget - i 1845 havde han 6, men de to ældste piger var dog kun 11 og 13 år. Nogen hjælp havde han nok også fået af svigerforældrene, men de var der også i 1834, og da var de dog 10 år yngre! Et lille mysterium, som vi måske kan få opklaret en gang.

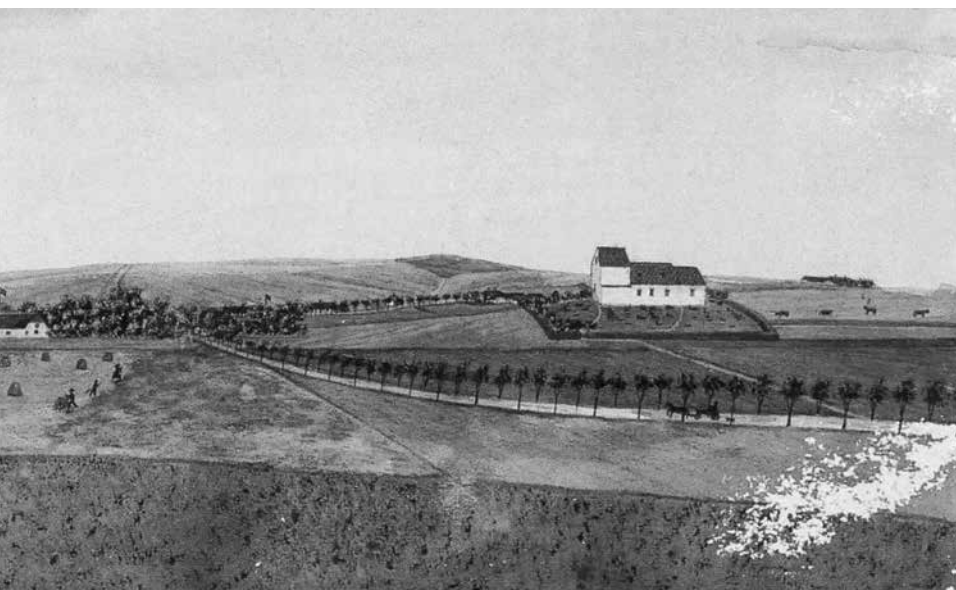
Husstandene på gårdene kunne være ganske store: med mange børn, muligvis bedsteforældre boende og tjenestefolk. Niels Bank Hansens havde 11 medlemmer rundt om bordet, Mads Christensen ville have haft lige så mange, hvis datteren Christine havde været hjemme, men ellers var 7-8-9 stykker i familien normen.

Husmændene

Efter gårdmændene kommer husmændene. Her var familierne mindre. I Give havde ingen husmænd forældre at forsørge – og selvfølgelig ingen tjenestefolk. De havde også færre børn boende hjemme. Matriklen rummer ud over skolelæreren, der er i en gruppe for sig, 5 numre, der kan betegnes som husmænd. Jordlod nr. 22 er dog så lille (1 skæppe, ½ album i hartkorn), at det nærmest var et hus med en smule have. I folketællingen er anført 7 familier, der ”lever af deres jordlod” – tællingens betegnelse for en husmand, heraf en enke. Herudover var der en ”tømmermand” og en smed, begge med selvstændig husstand. Alle disse har rimeligvis boet i et hus, men hvor de har ligget, og om familierne boede til leje eller ejede det, kan vi ikke se ud fra dette materiale. Fire genfindes i matriklen: Jens Frandsen matr. 16, Mads Christen-

Parti af Give by, 1874, tegnet af C.J. Jespersen Ensted. Yderst til højre ses kirken, i midten af billedet ses kroen, matrikel nr. 10a, i 1845 ejet af Christen Schou. Derpå følger gård nr. 11 (Johannes Madsen), 12 (Christen Sørensen) og 8, Vestergård (ejet af Anders Christian Poulsen). Gårdene ligger rimeligvis, som de altid har gjort, men bygninger er nok forøgede og fornyede. Perioden mellem 1845 og 1874 var den store opgangsperiode.

sen nr. 17, Calle Pedersen Thomsen i nr. 19 og Christen Jacobsen i nr. 21. Resten må stå hen.

Ud over disse husmænd var der også en skomager, der havde lejet sig ind hos en enke, ligesom der boede en smed på kroen og en snedker hos Niels Christian Iversen, matr. 6. En daglejerfamilie havde selvstændig husholdning, mens der var en daglejer, der boede hos gårdmand Laust Christensen, matr. Nr. 9. Endelig boede en væverske hos bestyreren på Søndergård.

Andre uafhængige kvinder ernærede sig ved ”at binde strømper”, eller blot ”binderi”. Det gjorde den 34-årige Ann Christoffersdatter, en 70 årig enke Ane Kirstine Christensdatter og en yngre enke Maren Willadsdatter på 50. Her ser vi altså et spor af den hosebinding, som heden har været kendt for. Andre steder levede gamle og enlige kvinder ofte af at spinde.

Hjæ-Matrik-nr.	Eieren.	Brugeren.	Gamle Matrikels Hartkorn.				Gælder.	Nye Matrikels Hartkorn, tilsvarende, som indføres										
			Fæstetegn.		Ejendomsreg.			Fæstetegn.		Ejendomsreg.		Fæstetegn.		Ejendomsreg.				
			Arbejds og Rags.	Hanskyld.	Arbejds og Rags.	Hanskyld.		Arbejds og Rags.	Hanskyld.	Arbejds og Rags.	Hanskyld.	Arbejds og Rags.	Hanskyld.					
Ma.	Sk.	Ma.	Sk.	Ma.	Sk.	Ma.	Sk.	Ma.	Sk.	Ma.	Sk.							
1	Jens Jørgen					230						16		2				
2	Jens Jørgen	Peter Jørgen				21						18		2				
3	Jens Jørgen	Jens Jørgen																
4	Jens Jørgen																	
5	Peter Jørgen					26						19		2				
6	Jens Jørgen					13						9		1				
7	Jens Jørgen					12						2		2				
8	Jens Jørgen					25						18		2				

Matriklen 1844, Give by, s. 1. Hentet på arkivalier-online. Kolonnerne angiver matrikelnumre, ejernavn, brugernavn og værdiansættelse for gammel og ny matrikel.

De gamle og svage

Til slut kommer de mest elendige af alle: almisselemmerne. Familie nr. 10 i tællingen er sådan en flok: Christoffer Jensen, 70 år, Niels Thiesen, 58 og hans kone Ingeborg Pedersdatter, 52. De sidste med to sønner på henholdsvis 13 og 9. Tællingen er foretaget i februar – mon ikke drenge om sommeren kom ud at tjene?

Kirsten Jensdatter på 68, født i Ejstrup, fik også fattighjælp. Hendes datter på 31 boede hos hende. Karen Laustsdatter var ligeledes enke, dog med en jordlod. Men hun havde også en datter, der i folketællingen 1840 fik et kryds i den rubrik, der betegner dem, der var berøvede forstanden, var afsindige eller fjollede. Laust Sørensen, 75 år, havde en søn, på 43, der modtog almisse fra Grauerlund Sogn. Forklaring følger ved dennes død i 1847: han var en vanfør krøbling. Heldigvis boede søsteren Nielsine, 25 hos dem. Her boede også en enlig pige på 34 år ("binder strømper") med sin uægte datter Marie på 2.

Laust Sørensen var aftægtsmand. Senere tider har opfattet aftægtsfolk som den yderste elendighed. Det er faktisk ikke rigtigt. At være på aftægt var datidens måde at blive pensioneret på. Der kunne ligefrem være indgået en kontrakt med nøjagtige angivelse af, hvad aftægtsfolkene skulle have af mad, drikke, omsorg og endelig en anstændig begravelse. Af andre aftægtsfolk møder vi Niels Peter Olsen på 49 og hans kone på 39, der boede hos datteren og svigersønnen. Niels Peter Olsen havde været husmand – nu ser det ud til, at han var flyttet ind på svigersønnens gård. Anders Hansen Bank 68 og den jævngamle kone Dorthe Marie Christensdatter havde aftægt på Stenbrogård, som de havde haft det i over 10 år. Om lærer Schmidt har skelnet klart mellem aftægtsfolk med papir på forholdet og andre, der blot forsørges af børnene, kan vi ikke se, men i tre andre gårdmandsfamilier forsørger husfaderen en eller to af den ældre generation.

Indvandring til Give

Langt de fleste familier og tjenestefolk kom fra Give Sogn. Kun 47 ud af 159 personer var født i andre sogne. Skolelærer Schmidt kom fra Løgumkloster Amt, hans kone fra Ribe. Skolelærere bevægede sig ofte langt omkring for at få embede. Hans datter var gift med en husmand fra Varde. Niels Hansen Bank kom fra Oxenvad, men hans far var fra Give. Bestyreren Ole Jensen på Søndergård kom nu fra Lin-

derup, Skanderborg Amt. Men ellers var det ofte de nærmeste sogne, der leverede tjenestefolk og ægtefæller: Ringive, Lindeballe, Thyregod, Sønder Omme, Vester, Jelling, Brande, Bredsten, Ejstrup i Skanderborg Amt og fra Ringkøbing Amt Gjellerup, Tvis, Rind, Lem, Egvad og Strellev. Alle kom fra det midtjyske område – man bevægede sig ikke langt, når man drog ud.

Give by omkring 1845

Det er på mange måder det traditionelle billede af en lille dansk landsby fra 1800-årenes begyndelse. En kirkeby, men kirken er anneks til Øster Nykirke, så præsten boede her ikke. Et bondesamfund, hvor familiegårdene dominerede, hvor der var store børneflokke, fordi 1800-tallet oplevede faldende dødelighed, især blandt børnene, men endnu ikke faldende fødselstal. Her var gårdmænd og folk, der levede af deres jordlod. Her var en skolelærer, en kromand, to smede, en tømrer, en snedker og to daglejere. Kun de strikkende kvinder viser, vi er på en hosekræmmer-egn.

Udviklingen var lige om hjørnet. Give som kreds for folketingsvalg, selvstændig kommune, selvstændigt kirkesogn, med eget tingsted, befolkningsforøgelse og, før århundredet var omme, jernbane og sygehus. Men den falder efter 1845.

Litteratur:

Mortensen, Rasmus: Give Sogns Historie. Give, 1941.

Lokalhistorier på nettet

Måske er der behov for at præsentere nogle af de gode muligheder, der ligger på internettet, når vi arbejder med lokalhistorien. www.sa.dk – Rigsarkivets hjemmeside. Her finder man arkivalier-online, hvor stadig flere arkivalier bliver scannet ind. Kirkebøger f.eks. Stort set alle kirkebøger fra start i 1600-1700-tallet frem til langt op i 1900-tallet. Desværre for Give Sogn mangler

lige netop kirkebogen 1815-1830, så den kan kun ses på læsesalen. En anden dejlig kilde er folketællingerne. De startede i 1787, og samtlige folketællinger frem til 1930 ligger klar til brug. For øjeblikket er man i gang med scanne folketællingen 1940. Endelig fandt jeg også matriklen 1844 på arkivalier-online, under feltet Find din ejendom.

Det er imidlertid også muligt at søge på personer i mange folketællinger. De ligger på Dansk Demografisk Databases side www.ddd.dda.dk. Her går man ind, vælger amt, herred og sogn (f.eks. Vejle Amt, Nørvang Herred, Give Sogn) og den årgang man ønsker. Alle folketællinger fra hele landet fra årene 1787, 1801, 1834, 1845 og 1880 er indtastede, og dertil kommer mange af de andre. Indtastningerne bliver lavet af private folk, og alle er velkomne til at melde sig direkte. Man kan også henvende sig til os på Give-Egnens Museum, så man kan indtaste under vores vejledning. Det er bare at melde sig.

Kortmateriale kan også findes. Her kan man gå ind på siden Historiske kort på nettet, som Det kongelige Bibliotek og Kort- og Matrikelstyrelsen står for. Her finder man f.eks. de såkaldte original 1 kort, der blev benyttet i forbindelse med matrikuleringen i 1800-tallet. Mange af original 1-kortene bygger på udskiftningskort. Man kan også se sognekort fra omkring 1840, hvor hele sognet, opdelt i matrikler, er anført på en mere overskuelig måde.

Sidste år blev www.arkiv.dk åbnet: en database for alle lokalhistoriske arkiver, der benytter programmet arkibas. Her kan man så gå ind og søge på registreringer fra hele landet, eller begrænse sin søgning til et enkelte arkiv. Desværre mangler der endnu meget at blive digitalt registreret på vores arkiv. F.eks. vil man ikke kunne finde mange af de billeder, vi har brugt i dette årsskrift. Så har man lyst til at være med til at registrere og indscanne, vil det være en stor hjælp – både for os, men også for alle, der bruger arkiv.dk. Igen – man skal henvende sig til Mette eller Harriet. Man skal bare have lyst – vi sørger for oplæring.